

УДК 811.111'276.6:327

ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНОГО ДИПЛОМАТИЧНОГО ДИСКУРСУ**Кащишин Н. Є.**

У статті здійснено аналіз прагматичного аспекту функціонування термінів у дипломатичному дискурсі. З'ясовано, що термінам дипломатії властива експресивність, яку диференційовано за трьома прагматичними категоріями: оцінка, власне експресивність, тональність. Дослідження дало змогу виявити, що насиченість тексту експресивними засобами значною мірою залежить від жанру.

Ключові слова: дипломатичний дискурс, експресивність, термін, тональність.

В статье осуществлен анализ прагматического аспекта функционирования терминов в дипломатическом дискурсе. Выяснено, что терминам дипломатии свойственна экспрессивность, которую дифференцировано по трем прагматическими категориями: оценка, собственно экспрессивность, тональность. Исследование позволило показать, что насыщенность текста экспрессивными средствами в значительной степени зависит от жанра.

Ключевые слова: дипломатический дискурс, экспрессивность, термин, тональность.

This paper analyzes the pragmatic aspects of functioning of terms in the diplomatic discourse. It was found that expressiveness inherent to the terms of diplomacy can be differentiated into three pragmatic categories: assessment, proper expressiveness, tonality. The study made it possible to discover that the occurrence of expressive means in the text largely depends on the genre.

Key words: diplomatic discourse, expressiveness, term, tonality.

Одним з головних аспектів дослідження фахового терміна є аналіз його прагматичного потенціалу. Незважаючи на те, що ця проблема є однією з найактуальніших у сучасному мовознавстві, вона все ж залишається недостатньо вивченою. Прагматичний аспект функціонування термінів присутній у працях таких авторів як В. В. Турчин [6], Г. О. Абакумова [1], Л. В. Рахманін [5] та ін., однак терміни дипломатії ще не були об'єктом такого дослідження.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні комунікативно-прагматичного аспекту функціонування термінів англomовного дипломатичного дискурсу (ДД). Досягнення поставленої мети вказує на необхідність аналізу експресивності термінів ДД та дослідження прагматичних категорій, які беруть участь у творенні прагматичного потенціалу термінів англomовного ДД, що й було завданням цієї роботи.

Термін, як і загальноживане слово, володіє певним прагматичним потенціалом, а саме – набором смислових нашарувань, які залежать від спеціальних комунікативних цілей, комунікативної ситуації, носія мови, тобто певних мовних та позамовних чинників. Ключовим для з'ясування питання прагматики терміна є конкретна сфера його застосування. Для термінів дипломатичної сфери прагматичний аспект становить особливий інтерес. Зокрема, присутність експресивності у термінах як різновиду прагматичних нашарувань, на перший погляд, може суперечити загальній стандартизованості та стилістичній стриманості текстів дипломатичних документів.

Питання експресивності термінів є дискусійним у сучасній лінгвістиці. Три-чотири десятиліття цією категорією нехтували, однак у сучасному розумінні експресивність термінів розглядають як необхідний засіб впливу на реципієнта інформації. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо відсутність експресивності, або стилістичну нейтральність не як ознаку терміна, а як вимогу до нього,

тобто вимогу до ідеального терміна. Ця думка присутня і в працях Г. О. Абакумової, яка вважає, що однією з головних причин непритаманності термінам емоційності є характер терміносистем, адже вони різні за складом і за функціями. Тому необхідно розрізняти сферу фіксації і сферу функціонування термінів. У сфері фіксації, наприклад, у словниках, термін неемоційний, однак у сфері функціонування вимоги до термінів не завжди збігаються з їхнім реальним використанням [1, с. 85].

Існують жанри ДД, де терміни, як і в сфері фіксації, зберігають нейтральність (резольюція, декларація, меморандум та ін.), проте є протилежні за стилістичним характером тексти, такі як дипломатична промова, де емоційне та експресивне наповнення відіграють важливу роль у досягненні прагматичної мети. Експресивні відтінки значень у термінах дають змогу говорити про присутність рис художнього стилю у дипломатичних документах. Щоправда, нерідко дослідники розглядають експресивність не як перехідне явище, яке сполучає художній стиль з іншими (наприклад, офіційно-діловим), а як нетиповий феномен у межах офіційно-ділового функціонального стилю. Ми визначаємо експресивність термінів як складне лінгвістичне явище, метою якого є увиразнення мовлення. Експресивність присутня у тих термінах, які здатні передавати ставлення мовця до його висловлювання.

Дослідники стилю англomовних дипломатичних документів частково звертаються до цієї теми у своїх працях, і говорять про відтінок експресивності у термінах дипломатії. Це питання у контексті нейтрального тону викладення як норми ділового етикету обговорює і Л. В. Рахманін. Він стверджує, що стиль викладу в офіційному тексті не завжди повинен бути абсолютно нейтральним. Адже документ може містити прохання, подяку, вимогу (доволі часто у категоричній формі) тощо [5, с. 11]. Отже, погоджуючись з деякими виявами експресивності, дослідник відзначає, що особистісний, суб'єктивний момент у документах необхідно зводити до мінімуму. Ми дотримуємось думки, що під час опису ситуацій і явищ у дипломатичній комунікації перевагу надають передусім логічним засобам, проте емоційно-забарвлена лексика є реальним фактом у ДД. Доволі часто ця особлива лексика внаслідок тривалого вживання функціонує як така, що поступово втратила свою експресивність, і її елементи стали умовними формулами звертання (*most humbly, most humble and obedient, I humbly subscribe*).

На основі наших спостережень пропонуємо класифікувати експресивність термінів ДД за трьома прагматичними категоріями, такими як: *оцінка, власне експресивність та тональність*. Ці 3 категорії представлені термінами, які володіють певними експресивними нашаруваннями. Зокрема, для вираження *оцінки* використовують прийом вживання стандартних лексичних одиниць з підсилювальною семою "*more*", "*intense*", де головним значенням терміна буде "зробити кращим, більшим, сильнішим". Наведемо приклади таких термінів: *intensify, stimulate, promote, encourage, enhance, extend, increase*. Ці терміни мають позитивну конотацію і задають оптимістичний поштовх усій інформації. Оскільки кожен дипломатичний текст створюють з метою покращення існуючих умов, то такі термінологічні одиниці допомагають втілити комунікативну мету дипломатичного послання.

Стиль дипломатичних документів отримує оцінне забарвлення завдяки порівняно широкому використанню прикметників: *large, deep, exorbitant, vast, extreme, overwhelming, entire, massive, global, exogenous, enormous, immense, tremendous, powerful, disastrous, effective*. Такі прикметники позначають гіперболізацію та інтенсивність характеристик понять чи явищ міжнародного життя.

Власне експресивність у деяких дослідженнях збігається з поняттям емоційності. Тому емоційність та експресивність в науковій мові нерідко стають темою для дискусій. Про розмежування цих понять йдеться зокрема у працях Л. В. Александрової [2, с. 48] та Н. Лазебної [4, с. 410].

На думку Н. Лазебної, експресивність (виразність) та емоційна забарвленість (позитивна або негативна) – це різні, проте близькі явища. Емоційність створює експресію, оскільки емоційні засоби мови завжди експресивні.

Експресивність – це ширше поняття, адже воно, окрім різних смислових відтінків, містить також відтінки емоційної забарвленості [4, с. 410].

Прагматичну категорію *власне експресивності* у термінах ДД реалізовано завдяки використанню епітетів, метафор, метонімії та стилістично різнопланової лексики. Розглянемо найяскравіші приклади цього явища в англомовному ДД. У сучасній дипломатичній комунікації використовують епітети: *gigantic plans, thorny problems, creeping annexation, root cause, sweeping actions, bright future*. Ще численнішими є приклади метафори: *to cushion the impact, financial tectonic plates, the brink of collapse, investment vehicle, to bear fruit, jumping-off place/ground of aggression, the process started to move, shuttle diplomacy, gunboat diplomacy, rooftop protest, cry/howl of protest, the brink of war, left/right wing of policy, to curb the corruption, to broaden the borders of understanding*, а також такі широковідомі терміни, як *cold war, instigator of war* та ін. Такі метафори можемо назвати “стандартизованими метафорами з підсилювально-експресивною семантикою”.

Згідно з теорією концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, метафора є способом пізнання та концептуалізації дійсності. Метафори у ДД слугують не лише для вираження думки, але й беруть участь у процесі створення мовної картини світу у свідомості адресата [7, с. 4]. У дипломатичних текстах метафори передають та формують певну ідеологію, спонукають до дії, сприяють встановленню ближчих контактів. Завдяки образу, який створює метафора, дипломатичне послання дозволяє впливати і домінувати. Використання метафори з метою ухильності, інакомовності, або прямого обману нерідко простежується у ДД, адже двозначність та ухильність – непоодинокі явище у дипломатичній комунікації.

Нерідко відзначаємо присутність метонімії в англомовному ДД, коли назви столиць, будинків чи установ використовують у значенні держави та її уряду, наприклад, *The White House, Moscow, Paris, Downing Street* (МЗС Великобританії) та ін. Очевидно, що функція цих художніх засобів – передавання ідеї та загальностильової атмосфери документа. Зрозуміло також, що не усі жанри ДД можуть допускати вживання художніх засобів. Насиченість тексту метафорами та іншими експресивними засобами значною мірою залежить від жанру документа. Прикладом середовища їхнього активного вживання можуть слугувати тексти дипломатичних промов. Серед усіх жанрів ДД частотність експресивних засобів тут є найвищою, що і зумовлює особливе місце промов серед жанрової палітри ДД. Дипломатичні переговори, телеграми та тости теж не позбавлені експресивних засобів.

Існують жанри, зокрема, протоколи чи резолюції, де такі елементи майже відсутні. Специфіка кожного жанру вносить суттєві корективи у розуміння ДД загалом. Однак, можемо продемонструвати терміни, які вживають у різних типах документів, і які створюють значну емоційно-експресивну напругу, привертають увагу до гострого питання та допомагають створити цілісне враження про проблему, яку розглядають у документі:

The objectives of the common agricultural policy shall be: to increase agricultural productivity ... by ensuring the rational development of agricultural production and the optimum utilization of the factors of production [12, с. 11]. *This restriction would be highly unusual, as is made clear by the Council of Europe's definition of an ombudsman's role* [8, с. 149]. У цих прикладах експресивність лексики надає висловлюванню індивідуальності і творчого потенціалу. Експресивне забарвлення термінів створює загальну атмосферу впевненості для переконання адресата в тому, про що йдеться, для сузативного ефекту (від англ. “to soothe” – заспокоювати, втішати, пом'якшувати), для підготовки адресата до прийняття очікуваного та бажаного рішення.

Підсумуємо, що терміни з експресивними відтінками значень доволі часто трапляються у ДД. Експресивність термінів англомовного ДД зазнає певним чином перетворення в ньому, адаптується і підкоряється його законам функціонування. Дипломатичному стилю притаманне таке перехідне явище, як експресивність (нетипова для офіційно-ділового стилю), яке зближує його з художнім. Наголосимо, що це явище підкреслює, що між окремими функціональними

стилями немає непроникних бар'єрів і що елементи одного стилю можуть простежуватись в інших.

Тональність є третьою прагматичною категорією, яка бере участь у творенні прагматичного потенціалу англомовних ДД. Частково її виражено за допомогою термінів. Отже, категорія тональності виражається термінами, які містять семи "дія з метою домовленості", "волевиявлення": *ratify, sign, settle, provide, necessary, negotiate, obligation, agree, force, approve, affirm, adopt, consensus, accept, accord, confirm, consensus* та ін.

Окрім імперативності, ще одним аспектом категорії тональності ДД є часово-просторова структура документів. До певної міри цей аспект теж представлено термінами. Мовні засоби, що виражають час та простір, до яких належить документ, є особливими і зазвичай налічують 2 шари: час та місце створення документа; час та простір, які згадують у документі. Виокремлюємо два рівні категорії тональності ДД: об'єктивний та конкретний. Об'єктивний рівень у документах реалізують завдяки граматичним категоріям (часові форми, модальні дієслова тощо); конкретний рівень – це безпосередня вказівка на час у документі.

За нашими спостереженнями, об'єктивний рівень темпоральної перспективи тексту у ДД найчастіше організують наступні часово-видові дієслівні форми: Present, Past та Future Simple Active; Present та Past Progressive Active; Present та Past Perfect Active; Present Perfect Progressive Active. Рідше вживають форми пасивного стану: Present та Past Simple Passive; Present та Past Perfect Passive.

Форми простих часів виражають констатацію фактів у певному часовому відсіку, ілюструють конкретність дії, іноді підкреслюючи актуальність розв'язання певної проблеми. Наведемо такі приклади:

"The Report also contained a non-exhaustive list of possible types of maladministration". "Maladministration occurs when a public body fails to act in accordance with a rule or principle which is binding upon it" [8, с. 148]. Тональність перфектних форм сприяє зв'язку минулого і теперішнього, слугує наслідком дій у минулому на теперішню ситуацію: *"For Category I material, storage within a protected area as defined for Category II above, to which, in addition, access is restricted to persons whose trustworthiness has been determined,..."* [9, с. 131].

Форми тривалих часів є поодиноким явищем у ДД. Зазвичай вони створюють ефект безпосередньої присутності в подіях, які описують. Некатегорична тональність у висловленнях, що виражається модальними дієсловами, також співвідноситься з часовою тональністю, позиціонуючи дію в певному часовому відтинку: *"The Council may, acting by a qualified majority, decide whether, to what extent and by what procedure appropriate provisions may be laid down for sea and air transport"* [12, с. 23]. Модальні дієслова найчастіше виражають некатегоричну тональність, коли мовець намагається викласти свою версію подій, що відбулися.

Конкретний рівень часової категорії тональності найчастіше демонструє дата і місце, які притаманні майже усім документам і локалізують точки відліку "я-тут" та "я-тепер". Точка відліку "я-тепер" визначає розгортання в часі усього документа та добір часової групи і належить так званому конкретному рівню реалізації часової категорії ДД. Так вибудовується лінія тональності, на якій формують весь текстовий зміст часовості документа.

У текстах ДД спостерігається координація смислів "час" і "простір". Конкретність, лаконізм та чіткість стилю задано тональністю, де точки відліку "я-тут", "я-тепер", представлені термінологічними одиницями, містяться у конденсованому вигляді вже у заголовку, чи першій частині документа: *"Protocols annexed by Treaty of Amsterdam to EC Treaty and Treaty on European Union. 3. Schengen Acquis (Protocol No. 2, 1997)"* [10, с. 121]. Текстова категорія темпоральності (часовості) наочно відображає загальну характерну властивість офіційно-ділового стилю: поєднання в ньому максимальної конкретності змісту і абстрагованості засобів вираження [3, с. 104].

Щодо точки відліку "я-тут", яка є частиною дихотомії часово-просторової тональності документа, то вона містить дві складових, виражених

термінологічними одиницями: 1) країна (регіон), або співвідношення “країна-країна”, коли йдеться про укладення угод: *United Kingdom and Ireland: Visas, Asylum etc. (Protocol No. 4, 1997)* [11, с. 125]; 2) текстові вказівки простору (зазвичай вказівка на адміністративні заклади): *local authorities, specialized agency, specialized agency*.

Інші мовні засоби, які б виражали ідею простору, зрідка простежуються у дипломатичних текстах, отож їх важко систематизувати. У дипломатичних текстах не фіксують умовну точку відліку “я-тут”, а лише відштовхуються від неї. Зазвичай, перша складова визначається вже на початку документа: “*The President of Ukraine...*”, “*Her Majesty the Queen of Denmark...*”.

Отже, одним із особливих прагматичних аспектів функціонування термінів є експресивність. У результаті дослідження виявлено три прагматичні категорії експресивності термінів англomовного ДД: оцінка, власне експресивність та тональність. З'ясовано, що явище експресивності, притаманне певним термінам, зближує дипломатичний стиль з художнім. Експресивність термінів ДД зазнає певної адаптації у цьому дискурсі і підкоряється його законам функціонування. Терміни з експресивними відтінками значень є нечисленними в англomовному ДД, проте вони значно змінюють мовну картину документа, поєднуючи у ньому різні функціональні стилі. Виявлені лінгвостилістичні особливості дипломатичних текстів підтверджують існування особливого дипломатичного стилю, який має багато спільного з офіційно-діловим, проте не збігається з ним цілковито, передусім у використанні лексичного матеріалу та деяких особливостей синтаксису. Лексика та, зокрема, терміни відіграють ключову роль у формуванні англomовного ДД.

Результати дослідження прагматичного аспекту функціонування терміносистеми англomовного ДД відкривають перспективи для подальших зіставних досліджень різних терміносистем у межах однієї мови та терміносистеми ДД у двох чи більше мовах, а також для ґрунтовного вивчення текстотвірної ролі терміносистеми у різних жанрах дипломатичної комунікації.

Література

1. Абакумова Г. О. До питання про експресивність терміна / Г. О. Абакумова // Мовознавство. – 1981. – № 3. – С. 85–87.
2. Александрова Л. В. Языковая выразительность научной прозы / Л. В. Александрова // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2000. – № 3. – С. 45–57.
3. Кожин А. Н. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. А. Крилова, В. В. Одинцов. – М. : Высш. шк., 1982. – 223 с.
4. Лазебна Н. Проблема визначення припустимої межі образності в семантиці комп'ютерної термінології / Наталя Лазебна // Наукові записки. – Сер. філол. науки (Мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2010. – Вип. 89(3). – С. 408–410.
5. Рахманин Л. В. Стилистика деловой речи и редактирование служебных документов / Л. В. Рахманин. – М. : Высш. шк., 1973. – 272 с.
6. Турчин В. В. Прагматика наукового терміна / В. В. Турчин. – Івано-Франківськ : Факел, 2004. – 227 с.
7. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / George Lakoff, Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
8. Decision of the European Parliament of 9 March 1994. Ombudsman's Annual Report for 1999 (Extract from section 2.2.1.) // Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / [Ed. by Derick Wyatt]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 147–149.
9. Multilateral Convention on the physical protection of nuclear material, 1980 (Vol. 1456, I-24631) // United Nations – Treaty Series, 1987. – P. 124–132.
10. Protocols and Declarations. EMU and United Kingdom (Protocol No. 25, 1992) // Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / [Ed. by Derick Wyatt]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 119–121.
11. Protocols and Declarations. United Kingdom and Ireland: Visas, Asylum etc. (Protocol No. 4, 1997) // Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / [Ed. by Derick Wyatt]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 125–126.

12. Treaty Establishing the European Community (Consolidated Version) // Rudden and Wyatt's EU Treaties and Legislation / [Ed. by Derick Wyatt]. – Oxford : Oxford University Press, 1999. – P. 3–99.